

СИСТЕМА СІМ'Ї ТА ЇЇ РОЛЬ У ПСИХІЧНІЙ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Психічне здоров'я — важлива складова частина здоров'я людини, тому немає нічого дивного в тому, що фізичне і психічне здоров'я пов'язані між собою найтіснішим чином. У першу чергу це зумовлено тим, що організм людини — це система, в якій всі елементи взаємозв'язані один з одним і впливають один на одного. Значна частина цих взаємодій опосередковується через нервову систему, тому психічний стан впливає на роботу внутрішніх органів, а стан останніх, у свою чергу, позначається на психіці.

Під нормальним психічним здоров'ям розуміється гармонійний розвиток психіки, відповідний до віку, вікової норми даної людини. Сприятливий функціональний стан розглядається як комплекс характеристик і функцій, що забезпечують ефективне виконання людиною завдань, які постають перед нею в різних сферах життєдіяльності. Одним з провідних показників функціонального стану психіки є розумова працездатність, яка інтегрує основні характеристики психіки — сприйняття, увагу, пам'ять і ін.

Для здорової психіки характерний позитивний емоційний стан як стійкий характер реакцій на різні події, факти. Переважаючий емоційний стан (радість, відчуття тривоги, смуток і так далі) — це настрій, те емоційне тло, в якому йде життя людини зі всіма її компонентами. Саме емоційний стан надає потужний вплив на психічне здоров'я і є його надійним індикатором, тому негативний емоційний стан — показник погіршення психічного здоров'я і здоров'я в цілому [1].

Часто причиною негативних емоцій стає стрес. Стрес — поняття, яке було введено ще на початку ХХ століття Р. Сельє, "втрачається при надмірно великому і при надмірно малому колі спостережуваних симптомів", воно й досі в сучасній науковій думці не має чіткого визначення [2]. Відсутність визначення зумовлено різноплановістю розгляду як причин виникнення, так і наслідків дії стресових чинників. Так, щонайменше, виділяють два види стресів: фізіологічні і психологічні, які, у свою чергу, діляться на інформаційні і емоційні. Інформаційний стрес виникає в ситуаціях інформаційних перевантажень, зміст же емоційного стресу відрізняється невизначеністю: емоційний стрес розуміють як первинні емоційні реакції при дії стресогенів; як емоційно-психічні симптоми при тілесних ушкодженнях; як афективні реакції; як неспецифічні риси (елементи) фізіологічних і психологічних реакцій організму при сильних, екстремальних щодо нього діях, що викликають інтенсивні прояви адаптаційної активності; як неспецифічні риси (елементи) фізіологічних і психологічних реакцій організму, що виникають при будь-яких реакціях організму [2].

Стресові ситуації розглядаються як чинники, що викликають надмірне навантаження на систему психологічного саморегулювання і приводять до розвитку емоційної напруги. Сам стан стресу визначається як емоційне збудження і супутні йому зміни в інших сферах психологічного функціонування. До наслідків стресу відносяться також тимчасові або постійні зміни в поведінці людини (Ц.П.Короленко).

Сучасні дослідники психічного здоров'я — хвороби особистості приписують детермінацію даних станів соціальним впливам (Дж. Би. Фурст, М.А. Розов, Н.Б.Морозова, Р. С. Сухарева, та ін.). За уявленням М.А. Розова, соціальна реальність — це світ соціальних естафет, життя по зразках: "Людина живе у світі соціальних зразків, які задають траєкторії його поведінки" [3]. Ці траєкторії можуть негативно впливати на психічний стан індивіда, породжувати пограничну особистісну патологію. Сучасний світ людей і речей — джерело психотравми, це світ, в якому людина перестає відчувати свою цілісність і неминуче наближається до антропологічної катастрофи (М.Мамардашвілі).

На думку антропологів, у кожному суспільстві поведінка людей максимально наближена до очікуваної суспільством. Взаємодія з іншими людьми є визначальною у формуванні психіки людини. Дослідження впливу міжособової взаємодії стало особливим предметом інтересу в останні десятиліття, значна частина досліджень присвячена вивченню травматизуючих впливів в рамках інституту сім'ї (Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстіцкий, Л.Б. Шнейдер і ін.).

Сім'я — невід'ємна частина суспільства, і неможливо зменшити її значення. Жодна нація, жодне скільки-небудь цивілізоване суспільство не обходилися без сім'ї. Майбутнє суспільства також не мислиться без сім'ї. Поняття щастя майже кожна людина зв'язує, перш за все, саме з нею. Проте, не дивлячись на це, сім'я є, мало не головним психотравмуючим чинником в етіології психічних захворювань.

До такої думки дослідники дійшли не відразу. Зміна сім'ї і, як наслідок, її розуміння еволюціонувало від проміскуїтету (безпорядних статевих зв'язків), групового шлюбу, матріархату і патріархату до моногамії. У міру того як сім'я переходила від нижчої форми до вищої — від дикості, варварства до цивілізації, так і розуміння сім'ї піднімалося по рівнях розвитку.

Так, у давнину ставлення античних філософів до сім'ї було продиктоване розумінням її як "исходной ячейки" суспільства — своєрідної соти держави, яка неможлива без єднання дружин, дітей і майна, — це основа державності, модель держави (Платон, Аристотель). Цю думку підтримував і Жан-Жак Руссо, який писав: "Саме древне зі всіх суспільств і єдине природне — це сім'я. Таким чином, сім'я — це, якщо завгодно, прообраз політичних суспільств". До іншого розуміння сім'ї вдається Томас Гоббс, він вважає її духовною цінністю, через яку реалізуються прагнення людини до самозбереження і задоволення потреб. У ХІХ столітті з'являються емпіричні дослідження емоційної сфери сім'ї, потягів і потреб її членів (перш за все роботи Фредеріка Ле Пля). Сім'я вивчається як мала група з властивими їй життєвим циклом, історією виникнення, функціонування і розпаду. Предметом дослідження стають відчуття, пристрасті, розумове й етичне життя. Далі дослідники взаємин в сім'ї концентруються на вивченні взаємодії, комунікації, міжособової згоди, близькості членів сім'ї в різних соціальних і родинних ситуаціях, вони розглядають питання про динаміку родинних стосунків, їх закономірності, причини і наслідки дестабілізації, про типи родинних конфліктів і способи їх вирішення, а також про роль сім'ї у формуванні і розвитку особистості [4].

Сучасний науковий інтерес спрямований на розуміння паттернів взаємодії в сім'ї і розвиток системних процесів, на дослідження ролей і функцій в родинних взаєминах, на дослідження впливу родинних взаємин на психічне самопочуття учасників родинної ситуації, досліджується вплив домашнього насильства на особистість дитини (Е.Г. Ейдемільер, В.В.

Юстицький, Дж. Браун, Д. Крістенсен) [3,5,6].

Особливу значущість при аналізі участі сім'ї в психічній травматизації особистості набувають випадки, коли має місце стійка патогенна ситуація, обумовлена всією сукупністю родинних стосунків у даній сім'ї. Індивід тут сприймає родинне життя як в цілому травмуюче [6].

Серед багаточисельних родинно-обумовлених травмуючих переживань особливо важливу роль відіграють чотири види станів: стан глобального родинного незадоволення; "родинна тривога"; родинно-обумовлена непосильна нервово-психічна і фізична напруга; стан провини [6].

Стан глобального родинного незадоволення характеризує невідповідність між очікуваннями і реальністю життя в сім'ї. Цей стан може стати фрустрацією, яка у свою чергу може стати причиною різних психогенних захворювань. Клінічно простежена роль даного чинника у формуванні субдепресивних станів при невротичному розвитку, в клініці алкоголізму (особливо жіночого), а також декомпенсуючого чинника при явній акцентуації характеру.

"Родинна тривога" - стан погано усвідомлюваної та погано локалізованої тривоги, в обох або одного з членів сім'ї, який виражається в розвитку і зміцненні страхів, побоювань, відносно родинної ситуації взагалі, членів сім'ї, їх стану здоров'я, поведінки і так далі. Ці страхи провокують виникнення конфліктної взаємодії, є причиною розвитку емоційно-напруженої ситуації в сім'ї, детермінують відчуття безпорадності, відчуття безнадійності. Родинна тривога служить причиною прояву афективних реакцій, зумовлює розвиток неврозів, психозів.

Надмірна нервово-психічна напруга також є одним з основних психотравмуючих переживань. У основі розуміння його лежить учення І.П.Павлова про вищу нервову діяльність. Сім'я може бути джерелом нервово-психічної напруги, створюючи умови за якими будь-хто з її учасників знаходиться під постійним тиском, позбавлений можливості відкрито демонструвати свої переживання, відчуває незадоволення важливих потреб. Надмірна нервово-психічна напруга приводить до невротизації особистості, викликає неврастенію, відзначається в етіології кардіофобії, патологічних ревношах [2,3,6].

Ще одне переживання, яке виділяється дослідниками сім'ї як психотравмуюче – відчуття або стан провини. Воно може виникнути і розвиватися через різні причини, але у будь-якому випадку є стресором. В цілому індивід відчуває себе винуватим у всіх невдачах, він схильний сприймати себе зайвим, таким, що заважає довколишнім, хоча об'єктивних свідчень для таких висновків не існує. Виявлення родинно-обумовлених станів провини має велике значення в геронтологічній клініці (що пов'язане з психологічними особливостями статусу людей старшого віку в сім'ї), сексологічній (сексуальні порушення можуть бути як джерелом, так і наслідком родинно-обумовленої провини), у клініці суїцидів (відчуття непотрібності як мотив "відходу"), у підлітковій (декомпенсація ряду характерологічних відхилень) [2, 3, 6].

Визначені психотравмуючі стани зумовлені систематичністю, довготривалістю стресового впливу. Індивід у даному випадку не спроможний перемогти цей стрес і внаслідок цього у нього виникають клінічні передвісники "хвороб стресу" [2]. Відчуття дискомфорту, незадоволеності, поганий настрій можуть бути формами своєрідного усвідомлення власного неблагополуччя. Ці відчуття проходять за умов ліквідації стрес-фактору, який їх викликав. І це, як правило, є чинником виникнення у суб'єкта комфортного відчуття, тобто емоційно-позитивного сприйняття всього, що оточує.

Неоптимальна, дисфункціональна взаємодія членів родини піддається корекції, але слід зазначити, що з одного боку можливість, а з іншого – складність роботи з метою корекції визначених станів родинного неблагополуччя полягає у тому, що сім'я – це система, стабільність якої підтримується за допомогою самокорекційних процесів, і при намаганнях щось змінити ці процеси активізуються. Члени сім'ї виявляються безпорадними перед патологічною послідовністю, яка постійно повторюється, в яку вони втягнуті всупереч власної волі і незважаючи на бажання вести себе по-іншому.

Допомогти у подоланні деструктивної послідовності родинної взаємодії може сімейна психотерапія. Основні теоретичні орієнтації в галузі сімейної терапії – поведінкову, психоаналітичну, Міланський системний підхід, теорію діалогу, православну системну терапію, їх можливості та обмеження в роботі з родиною ми плануємо розглянути в подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнер Э.Н. Валеология: учебник для вузов / Э.Н. Вайнер. – М. : Флинта: Наука, 2001. – 416 с.
2. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – М.: Изд-во: "Наука", 1983. – 369 с.
3. Кровяков В. М. Психотравматология / В.М. Кровяков. – Екатеринбург: Изд-во ЧМИ УПИ, 2006. – 442 с.
4. Артамонова Е.И. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Е.И. Артамонова, Е.В. Екжанова, Е.В. Зырянова [ред. Е.Г. Силаева]. – М. : Изд. центр "Академия", 2002. – 89 с.
5. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.
6. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий. – СПб.: Питер, 2000. – 656 с.

Подано до редакції 03.02.2010

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена аналізу впливу сім'ї і сімейних стосунків на психічне здоров'я – хворобу особистості. Представлені до розгляду різні підходи до розуміння сім'ї та сімейних стосунків, аналізується роль сім'ї в психічній травматизації особистості, досліджуються особливості стану особистості, що знаходиться в ситуації сімейного незадоволення; "сімейної тривоги"; непосильного нервово-психічного і фізичного напруження; відчуття провини.

Ключові слова: психічне здоров'я, хвороба особистості, сімейні стосунки, стрес, психіка, нервова система.

А.В. Гусева, Л. Комашко

СИСТЕМА СЕМЬИ И ЕЕ РОЛЬ В ПСИХИЧЕСКОЙ ТРАВМАТИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу влияния семьи и семейных отношений на психическое здоровье – болезнь личности. Представлены к рассмотрению различные подходы к пониманию семьи и семейных отношений, анализируется роль семьи в психической травматизации личности, исследуются особенности состояния личности, испытывающей глобальную семейную неудовлетворенность; "семейную тревогу"; непосильное нервно-психическое и физическое напряжение; чувство вины.

Ключевые слова: психическое здоровье, болезнь личности, семейные отношения, стресс, психика, нервная система.

A.V. Guseva, L. Komashko

FAMILY SYSTEM AND ITS ROLE IN PSYCHIC TRAUMATISM OF A PERSON

SUMMARY

The article analyzes influence of family and family relations on psychic health of a person. The author presents different approaches to interpreting family and family relationship; analyzes the role of family in personal psychic traumatism; investigates peculiarities of the state of a person experiencing a overall family dissatisfaction, 'family anxiety', excessive neural and physic stress, guilt sense.

Keywords: psychic health, personal disease, family relations, stress, psyche, nervous system.
